

עם מקדשי שביעי

הרב אברהם שלזינגר - מפקח כשרות בד"ץ חניכי הישיבות

פרשת וירא תשפ"ו ♦ 2133

הפרשת תרומות ומעשרות ג'

מפני שנאמר כי תבואו משמע ביאת כולכם ולא ביאת מקצתן כמו שהיתה בימי עזרא. ומזה שכתב שאפילו בעולי בבל אין צריך להפריש אלא מדרבנן משמע שבא לכלול שגם מקומות שכבשו עולי מצרים צריך להפריש, ועיקר חידושו שאפילו עולי בבל הוא רק מדרבנן.

ולדינא, כיום ממקומות שהם וודאי עולי מצרים, מפרישים עם ברכה, וממקומות שהם מסופקים האם הם בכלל בדין עולי מצרים או גם זה לא, מפרשים ללא ברכה.

מאחר שמאמר זה עוסק בעיקרו בדינים של הפרשת תרומות ומעשרות, נבוא לבאר את החילוקים היוצאים מהמקומות השונים. וכן מה דינם של המקומות המסופקים שיש עליהם ספק אם הם בתוך גבולות עולי בבל, האם מפרישים בהם בברכה או לא. והאם אפשר לעשר מאזור אחד על אזור אחר.

אלו מקומות נחשבים כיבוש עולי מצרים ואלו עולי בבל. ראשית יש לדעת שהמקומות המסופקים הם מפוזרים בכל ארץ ישראל:

בצפון - אזור עכו נהריה וראש הנקרה וכן ישובי רמת הגולן מהכינרת ועד החרמון

במזרח - עמק בית שאן

בדרום מערב - אזור אשקלון ועזה לכל צדדיו, ובערים הסמוכות לעזה כגון שדרות נתיבות וכיו"ב

בדרום מזרח - ישובי הערבה הצפונית עין יהב, פארן, יהל, וישובי הערבה הדרומית מיהל ועד אילת

ויש המסתפקים אף על ישובי הדרום המרוחקים - אזור ירוחם מצפה רמון ועוד (וזכורני שלפני שנים רבות כאשר התגוררנו בעיר ירוחם, היו מחכמי ישראל זצ"ל שחששו שמא דין ירוחם כחו"ל. ומרן בעל האבי עזרי זצוק"ל, סבר שלא לחשוש לדברים, ואפשר לגור שם לכתחילה, ותמך רבות בהקמת קהילה תורנית במקום).

קדושת עולי מצרים ועולי בבל

ארץ ישראל נתקדשה שני פעמים. פעם ראשונה - נתקדשה בימות יהושע בן נון בעת שנכנסו לארץ ישראל וכבשום וקידשום, (זו קדושת עולי מצרים). קדושה שניה - בזמן שחזרו לארץ בתחילת בית שני, כאשר עזרא וסיעתו חזרו וקידשו את הארץ (זו קדושת עולי בבל). אלא שעזרא וסיעתו לא קידשו את כל המקומות שקידשו עולי מצרים, ויש מקומות שהם השאירו ולא קידשום שנית. והשאלה שלפנינו לגבי אותם מקומות שלא קידשום עולי בבל אלא רק עולי מצרים, האם צריך להפריש שם תרומות ומעשרות. ואם כן מפרישים, האם להפריש עם ברכה.

חשוב לדעת שבנוסף קיים חוסר ודאות היכן הם המקומות שכבשום עולי מצרים ולא כבשו אותם עולי בבל, ואלו

במאמרים הקודמים דברנו על הדברים הבסיסים השייכים בעצם מעשה הפרשת תרומות ומעשרות. ועתה נכנס להבנה מעמיקה יותר של כלל המושגים השייכים לדינים אלו.

ראשית, באיזה מקומות הבאים משם גידולי מאכל יש חיוב תרו"מ מהתורה ובאיזה מדרבנן. ישנם מקומות בארץ ישראל עצמם שהם חלוקים בדינם, וישנם ארצות הסמוכות לארץ ישראל שחו"ל חייבו שם להפריש, ואיזה מהם נוהגים להפריש גם היום.

נתחיל במקומות החלוקים בדינם בתוך ארץ ישראל. ישנם מקומות בארץ ישראל שהינם כיבוש עולי מצרים וישנם שהינם כיבוש עולי בבל, וישנם מקומות שהם מסופקים.

מקומות שכבשו עולי מצרים האם בכלל הם חייבים בהפרשת תרומות ומעשרות. ואם הם כן חייבים, האם ההפרשה נעשית בברכה או לאו. להלכה נפסק שקדושה ראשונה קידשה לשעתה ולא לעולם, דהינו לרוב שיטות הראשונים אין קדושה במקומות שכבשום עולי מצרים (שזה אזורים נרחבים בהרבה מהמקומות שכבשום עולי בבל) וכך פסק הרמב"ם [תרומות פ"א הלכה ה'] כל שהחזיקו עולי מצרים ונתקדש קדושה ראשונה כיון שגלו בטלו קדושתן וכו' קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבוא וכו' כיון שעלו בני וכו' והחזיקו במקצת הארץ קדושה קדושה שניה העומדת לעולם לשעתה ולעתיד לבוא, והניחו אותם המקומות שהחזיקו בהם עולי מצרים ולא החזיקו בהם עולי בבל כשהיו עכ"ל. וכן בהלכה ו כתב הרמב"ם "נמצא כל העולם כולו לעניין מצות התלויות בארץ נחלקת ל' מחלוקות א"י וסוריה וחוף לארץ וארץ ישראל נחלקת לשנים כל שהחזיקו עולי בבל חלק א' והנשאר שהחזיקו בו עולי מצרים חלק שני עכ"ל. ויש לדון בדבריו מצרים חלק שני עכ"ל. ויש לדון לדעת הרמב"ם מה דין המקומות שכבשו עולי מצרים ולא כבשו עולי בבל, האם הם חייבים בתרומות ומעשרות, ואם חייבים האם מפרישים שם בברכה.

בדין זה האם יש קדושה כלשהיא בכיבוש עולי מצרים מצינו שנחלקו בזה בגמרא [מגילה דף י: ועוד מקומות] שיש קדושה גם במקומות שכבשו עולי מצרים ולא עולי בבל. ונחלקו בזה תנאים, יש אומרים שקדושה ראשונה התקדשה לשעתה וקידשה לעתיד לבוא, ויש אומרים שהתקדשה רק לשעתה ולא לעתיד לבוא. והנה לשיטה זו שקדושה ראשונה התקדשה לעתיד לבא, א"כ אין שום הבדל בין מקומות שכבשו עולי מצרים למקומות שקידשו עולי בבל, ואותם דינים שנהגו בכיבוש מצרים נוהגים כיום. אלא שלהלכה נפסק כפי שראינו ברמב"ם שאין קדושה בעולי מצרים.

ולמעשה, השולחן ערוך [סימן של"א סעיף ב'] כתב בזמן הזה אפילו במקום שהחזיקו בו עולי בבל, ואפי' בימי עזרא, אין חיוב תרומות ומעשרות מן התורה אלא מדבריהם

מקומות גם עולי מצרים לא כבשו. ונסתפקו בזה רבות חכמי הדורות.

עכשיו נבאר דין הפרשת גידולים מגבולות עולי מצרים על גבולות עולי בבל.

ביארנו לעיל שדעת הרמב"ם והשו"ע שנוהגים כל דיני הפרשת תרומה גם במקומות שכבשו עולי מצרים. עדין נותר הספק האם אפשר לתרום מכיבוש עולי מצרים על עולי בבל, והספק האם אמרינן שכיון שכל החיוב כיום הוא מדרבנן תיקנו שכל דיני הפרשת תרומה זהים הם לכל המקומות. ומרן החזו"א זצוק"ל [שביעית סימן ג' ס"ח י"ח] ס"ל שמעיקר הדין ניתן להפריש מאזור אחד לאזור אחר. אלא שמרן הגרש"ז אוירבער זצוק"ל [במעדני ארץ תרומות ה' הלכה ו' ס"ק ב'] מסתפק בזה וס"ל למעשה שלא לעשר זה מזה. למעשה מקובל כיום שיש לחוש לכתחילה שלא להפריש מאזור אחד למשנהו. ונפק"מ למעשה בכמה דברים. כאשר אנחנו יודעים שזה בא מוודאי עולי מצרים. וכאשר זה מגיע ממקום הידוע לנו, אלא שהוא מסופק מה דינו, ומאידך כאשר אנו מסופקים מנין הגיעו הגידולים שלפנינו.

במקומות שזה בא מוודאי עולי מצרים, כפי שכתבנו, אנו נוהגים למעשה לא להפריש מזה על עולי בבל. אבל מה נעשה בעת שבה מקום הספק. וזה מתחלק לשני דינים. כאשר יודעים שזה בא ממקומות שאנו בספק לגבי דינם, ועדות הכשרות המחמירות, משתדלות שלא להפריש מהם על עולי בבל. אבל כאשר מגיע ממקומות שונים, ואין אנו יודעים מה הגיע, ומאיפה זה הגיע, למעשה לא תמיד מצליחים להפריד באמת בין המקומות השונים. וכפי שנראה בהמשך על אזור עכו ונהריה, ששם שטחי הגידול סמוכים ממש אחד למשנהו, ולא ברור לנו כל שטח הגדרתו. לפני כשלוש עשורים בעת ביקורו של מרן הגאב"ד שליט"א במפעל תעשייתי גדול שם, מפעל המקבל גידולים מכל האזור, לאחר שבדק את המציאות בשטח, הורה שצריך לעשות השתדלות גדולה, ויש להפריד בעת המעשרות בין המקומות השונים. אבל למעשה לא תמיד זה עלה בידי העוסקים במלאכה.

מה הם המקומות שכבשו עולי מצרים

במקומות שכבשו עולי מצרים לא נוהג איסור ספיחין, מכל מקום כתב מרנא בעל החזו"א זצוק"ל שאין לנו ידיעה ברורה היכן הם אותם מקומות שכבשו רק עולי מצרים. וכן אנחנו לא יכולים לסמוך על שמות הערים והמקומות כיוון שיש מהם שנחרבו ובנו בשמותיהם במקומות אחרים. ולכן אין לנו להקל באזורים אלו באיסור ספיחין. וכן אי אפשר לסמוך על שמות הערים כיום כיון שיש מהם שנחרבו ונתנו את שמותיהם על פי הערכות. ובמקומות כאלו שיתכן שזה גם לא כיבוש עולי בבל, ודאי שיש להפריש ללא ברכה (כפי שנביא בהמשך על העיר עזה).

גם במקומות שהניחום עולי בבל ולא קידשו כמו בית שאן וחברותיה אין אנו בטוחים היכן הם. נמצא כשבאנו לדון האם יש להפריש בגידולי אותם מקומות שהם ודאי עולי מצרים וספק עולי בבל, ממקומות אלו יש להפריש תרומה, ואין לחוש שזה מקום מסופק, מאחר שהרי דעת הרמב"ם וסיעתו שמפרישים שם בברכה. ולחוש שמה זה ממקומות שהניחום ולא קידשו שוב. לא חוששים, מאחר שזה מקומות מסוימים מאד.

אזורים בארץ ישראל כיום שיש ספיקות לגביהם:

1. צפון מערב - עכו, כזיב, נהריה, ראש הנקרה וסביבותיהם. וידוע שמרן החזו"א זצוק"ל נמנע מלעבור בדרך זו בגלל שחשש שזה מחוץ לגבול עולי בבל (ולא כפי שכתב בספרו, ואין כאן מקום להאריך בזה).
2. צפון מזרח - רמת הגולן.
3. מזרח - אזור בית שאן וישובי הבקעה.
4. דרום מערב - עזה וכל הישובים סביבה וכן קצה העיר אשקלון, ויש המוסיפים גם את שדרות ונתיבות.
5. דרום ישובים המרוחקים - מצפה רמון וקדש ברנע.
6. דרום מזרח - ישובי הערבה הצפונית והערבה הדרומית עד אילת.

צפון מערב - עכו כזיב ראש הנקרה וסביבותיהם

הגבול הצפוני מערבי מעכו ואילך עד ראש הנקרה - הנה בגמ' בגיטין (ח, א) מבואר שהר ההר הוא הגבול הצפוני, ונחלקו בזה המפרשים היכן מקום זה, ולכולי עלמא כל שטח ארץ ישראל כיום שהוא עד ראש הנקרה הוא בתוך גבול הר ההר.

הבעיה הגדולה בחבל ארץ זו, שכולו שטח חקלאי גדול, ושטחים נושקים אחד בשני. ולמעשה אין דרך להפריד בין הדבקים וכמעט תמיד מעורבב בתוך השטח עצמו שחלקו מעולי בבל וחלקו מעולי מצרים. אומנם כפי שכתבנו לעיל שהוראת מרן הגאב"ד שליט"א להשתדל להפריש כל יכול המגיע משטח שלו, ולא להפריש משטח אחד על משנהו.

אזור הצפוני מזרחי - רמת הגולן

רוב שטחו של רמת הגולן הוא בכלל כיבוש עולי מצרים, שמשו רבינו כבשם מסיחון ועוג. וכן כבש את כל השטחים שלידם שהם הבשן והגלעד, והם ארצות סיחון ועוג שניתנו לשבטים ראובן וגד וחצי שבט המנשה, כמבואר בפרשת חוקת [במדבר פרק כא] וכן בפרשת דברים [פרק ב, ופרק ג, ד וי'] עדין יש לחלק בין צפונה של רמת הגולן לדרומה. וגם שם יש המקפידים להפריש כל שטח לעצמו ולא לערב שטחים בזמן המעשרות.

האזור המזרחי - עמק בית שאן ועבר הירדן

למעשה לנו אין ידיעה ברורה היכן היא בית שאן המקורית שהתיר רבי. ראינו שהכפתור ופרח שבעצמו התגורר בבית שאן כתב [פרק י"א] שנהגו שם (בית שאן) שמפרישים ללא ברכה. ובאדמת קודש [עמוד קי-קי"א] כתב להתיר מקומות רחבים שעל פי דעתו עד שם נמשך מקום זה הנקרא בית שאן. והחזון איש [שביעית ג, יט] דחה לחלוטין את דבריו וס"ל שמדובר על שטח הרבה יותר קטן. וכיום נוהגים למעשה שמפרישים שם ללא ברכה. ויש האומרים בשם מרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל שאפשר להפריש מאזור בקעת הירדן ממקום אחד למשנהו, ואפילו בתמרים שחיובם מהתורה (הנפוצים שם בכל האזור) ניתן להפריש ממקום למשנהו. אבל לא שמענו על מי שמתיר את זה הלכה למעשה. והמציאות שכן מקפידים לעשר באזור זה כל גידול על פי מקום גידולו.

עבר הירדן - נחלקו הראשונים האם עבר הירדן המזרחי קדוש בקדושת ארץ ישראל. יש מהראשונים שס"ל שגם עולי בבל החזיקו בארצות אלו, והינם קדושים לעניין

מעשרות. ובתוספות [יבמות ט"ז ע"ב ד"ה עמון ומואב] מבואר שעבר הירדן המזרחי קדוש בקדושת עולי בבל. ובאמת בתקופה שהביאו לארץ ישראל ירקות ממדינת ירדן, יש שהקפידו לעשר את הירקות הבאים מכל האזור הצפוני של מדינת ירדן.

האזור הדרומי מערבי - עזה וסביבתה

אשקלון - הנה הרמב"ם כתב בהלכות תרומות (פ"א הלכה ח) "איזהו הארץ שהחזיקו עולי מצרים שכ' מאשקלון שהיא לדרום ארץ ישראל עד עכו שהיא בצפון", וכן מבואר בתוס' בגיטין (ב, א ד"ה ואשקלון) שעולי בבל לא כבשוה, וא"כ דינה כשאר מקומות שכבשו עולי מצרים שלהלכה נקטינן שחייב בתרומות ומעשרות רק מדרבנן. אומנם בתוספתא מצינו שרק את אשקלון לא כבשום, אבל כן כבשו דרומה לזה.

עזה - נמצאת בקו הגבול המערבי דרומה לאשקלון. וידוע שנחלקו גדולי הדורות בדינה של העיר עזה. האם היא נכבשה בכיבוש עולי בבל, או רק בעולי מצרים ויש הסוברים שבכלל היא לגמרי חו"ל. אומנם על העיר עזה עצמה יש מסורת שזו היא השוכנת במקומה. ומסורת זו היא במשך דורות רבים.

הכפתור ופרח כתב שעזה בכלל ארץ ישראל, והביא ראיה מסנהדרין (עא, א) אמר ראב"צ, מקום היה בתחום עזה היו קורין אותו חורבתא סגירתא, והרי נגעי בתים אינם נוהגים אלא בארץ ישראל. גם דעת הרדב"ז (בתשובה ח"ד אלף

קה) שנשאל מה דין עזה למצוות הארץ וכתב שעולי מצרים ודאי שכבשוה וחייבת בכל המצוות והוסיף שאפשר שאף עולי בבל כבשוה.

אלא שהמהר"י"ט בתשובה [ח"א סימן מ"ז] כתב שזה חו"ל ממש לכל דיניה. והביא כמה ראיות לכך. ונשאר להלכה שעזה דינה כחוץ לארץ.

היעב"ץ בספר מור וקציעה [או"ח סי' ש"ז] הקשה על המהרי"ט שאיך עלה על דעתו לעשותה כחו"ל, וכי פחותה היא מסוריא שחייבת בתרו"מ, הרי ברור שלגבי תרומות ומעשרות אי אפשר להחליט שפטורה, והרחיב בזה ובהמשך דבריו ר"ל שאין מחלוקת בין הרדב"ז למהרי"ט, אלא שהרדב"ז שחייב תרו"מ, מיירי בשדות של ישראל בעזה שחייבים. ואילו המהרי"ט דיבר על שדות של נכרים בעזה שהם פטורים, עיי"ש בהרחבה. והמור וקציעה חידש שיתכן שעזה נכבשה גם בבית שני בימי מלכי חשמונאי או הורדוס ודינה ככל כיבוש עולי בבל. והנה כל הנידון הוא על העיר עזה עצמה, אך השטח שנקרא כיום "עוטף עזה" לכל אורכה מהצפון עד הדרום, נחשב הוא כודאי עולי מצרים, ואפשר שגם כעולי בבל, גם לסוברים שעזה עצמה דינה כחו"ל לכל דיניה. ובאמת כיום נוהגים להפריש שם עם ברכה.

ועל זה ועל המשך המקומות בארץ ישראל וכן על הארצות הסמוכות לה. אי"ה בשבוע הבא.